

ROLNICTWO JAKO DZIAŁ GOSPODARKI POLSKIEJ W OKRESIE TRANSFORMACJI

Aleksandra Dudek
Uniwersytet Opolski

Abstrakt. W ujęciu makroekonomicznym rolnictwo jest traktowane jako jeden z sektorów gospodarki narodowej, stanowiącej system wielu elementów, pozostających ze sobą w pewnym określonym związku. We współczesnej gospodarce wolnorynkowej podmioty gospodarujące w rolnictwie funkcjonują w roli sprzedawców lub/i nabywców na rynku rolnym, który – wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym – podlega przeobrażeniom. W Polsce, od początku okresu transformacji, znaczenie oraz funkcje rolnictwa w gospodarce ulegają zmianie, tym samym zmieniają się warunki funkcjonowania podmiotów na rynku rolnym. Celem artykułu jest dokonanie analizy zmian zaobserwowanych w rolnictwie polskim po 1990 roku, w tym m.in. zmian: poziomu zatrudnienia w sektorze rolnictwa, udziału rolnictwa w tworzeniu polskiego PKB, poziomu wykształcenia kierowników gospodarstw domowych rolników oraz przeciętnych realnych rozporządzalnych dochodów tych gospodarstw, a także zmian struktury agrarnej itp.

Słowa kluczowe: dział gospodarki, gospodarka żywnościowa, rolnictwo, rynek rolny

WSTĘP

Historia rolnictwa liczy ponad dziesięć tysięcy lat. Produkty rolne były jednym z pierwszych przedmiotów wymiany towarowej, a niektóre z nich, jak skóry, bydło czy zboże, pełniły w gospodarce pierwotnej rolę pieniądza. Postępujący rozwój cywilizacyjny sprawia, że system rolnictwa ulega ciągłym zmianom. Tym samym zmieniają się znaczenie oraz funkcje rolnictwa w gospodarce¹.

¹ Więcej nt. historii rolnictwa i zmian modelu rolnictwa na tle dziejów ludzkości zobacz: Pałós [1998, s. 11-18], Klepacki [2008], Zegar [2004, s. 16]. O historii rolnictwa w Polsce więcej: Bański [2007, s. 64-94], Gudowski [2007, s. 144-162].

Za przełomowy dla rozwoju rolnictwa uważa się XIX wiek. Wówczas, w wyniku dynamicznego rozwoju przemysłu oraz postępu technologicznego, nastąpiła intensyfikacja produkcji rolniczej², co skutkowało m.in. wzrostem wydajności produkcji rolnej, a także zmniejszeniem udziału rolnictwa w liczbie pracujących w gospodarce ogółem. Również od tamtego momentu obserwujemy spadek udziału wydatków na żywność w wydatkach ludności ogółem oraz spadek udziału rolnictwa w tworzeniu dochodu narodowego i produktu krajowego brutto poszczególnych państw. Niewątpliwie na światowe rolnictwo duży wpływ miał także, wprowadzony przez Organizację Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO³) w połowie lat sześćdziesiątych XX wieku zespół programów rozwoju rolnictwa (tzw. Zielona Rewolucja).

Współcześnie, pomimo zdecydowanie mniejszego ekonomicznego znaczenia⁴, rolnictwo nadal pełni bardzo ważną rolę w funkcjonowaniu każdego narodu. Posiada ono strategiczne znaczenie w przypadku wszystkich gospodarek świata i stanowi przedmiot zainteresowania osób sprawujących władzę. Żywnościowe potrzeby ludzkości są bowiem niezastępowalne, a krajowa produkcja rolnicza jest podstawą bezpieczeństwa żywnościowego państw⁵.

RYNEK ROLNY A SYSTEM GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ

We współczesnej gospodarce wolnorynkowej podmioty gospodarujące funkcjonują w roli sprzedawcy lub/i nabywcy na wielu segmentach rynku. Przedmiotem wymiany rynkowej mogą być różne dobra i usługi. Rynek, na którym dochodzi do wymiany produktów rolnictwa, zwykle się określać mianem rynku rolnego (w znaczeniu wąskim) lub po prostu rynkiem produktów rolnych [Woś 1996].

Wiele rynków wzajemnie się warunkuje i przenika. Dotyczy to również rynku produktów rolnych, który, podobnie jak inne rynki, nie stanowi samoistnego tworzywa i posiada bezpośrednie powiązania z różnymi podsystemami gospodarki, poprzez fakt, że podmioty gospodarcze zaliczane do tych podsystemów występują na różnych segmentach rynku, dokonując transakcji kupna-sprzedaży czynników wytwórczych oraz wytworzonych produktów. Rynek rolny współlistnieje z rynkiem żywności, obejmującym ogół stosunków ekonomicznych, jakie łączą konsumentów i producentów żywności i łącznie z nim tworzy tzw. rynek rolno-spożywczy (rolno-żywnościowy). Z rynkiem środków produkcji oraz usług dla rolnictwa tworzy z kolei tzw. rynek rolny w szerokim

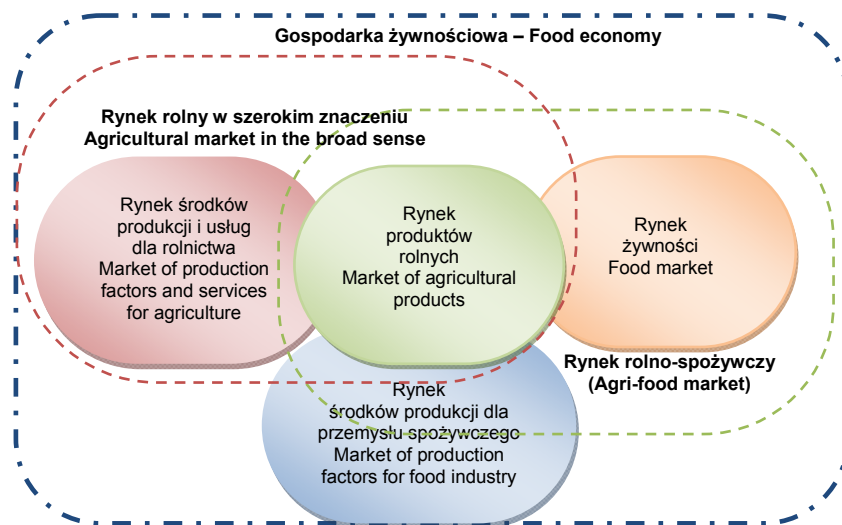
² W rolnictwie zaczęto stosować, wpływające na poprawę efektywności oraz wydajności procesów produkcji, nowe środki produkcji, m.in. używać nowoczesne maszyny i urządzenia, nawozy mineralne, systemy nawadniania i osuszania gruntów [Klepacki 2008, s. 5 i następne].

³ *Food and Agriculture Organization of the United Nations*.

⁴ Znaczenie ekonomiczne rolnictwa mierzy się m.in. poprzez wyznaczenie jego udziału w zasobach oraz wytworzonym produkcie społecznym [Kapusta 2008, s. 96]. Udział rolnictwa w tworzeniu polskiego PKB z roku na rok spada i w 2009 roku wyniósł zaledwie 3,2% [Mały Rocznik... 2010].

⁵ Zgodnie z definicją przyjętą w trakcie zwołanego przez FAO Światowego Szczytu Żywnościowego w 1996 roku, bezpieczeństwo żywnościowe występuje, gdy wszyscy ludzie, w każdej chwili, mają dostęp do wystarczającej ilości bezpiecznej i odżywczej żywności w celu utrzymania zdrowego i aktywnego życia [<http://www.who.int/trade/glossary/story028/en/> (dostęp: 12.02.2012)].

znaczeniu [Woś 1996]. Ponadto, rynek produktów rolnych wraz z rynkiem środków produkcji dla rolnictwa, z rynkiem produktów przemysłu przetwórstwa spożywczego oraz rynkiem środków produkcji dla przemysłu spożywczego, tworzą zintegrowany system działalności człowieka, która bezpośrednio lub pośrednio partycypuje w tworzeniu finalnych produktów żywnościowych, stanowiąc w ten sposób swoistego rodzaju subsystem sterowania gospodarki narodowej [Woś 1996, Kujaczyński 2006]. Podmioty gospodarcze funkcjonujące w obrębie wymienionych rynków tworzą system gospodarki żywnościowej, często określane również mianem agrobiznesu [Idzik 2006]. Na rysunku 1 zilustrowano miejsce rynku produktów rolnych w rynkowej strukturze gospodarki żywnościowej. Ze względu na współzależności łączące wszystkie wymienione rynki oraz rolę, jakie odgrywają w konstytuowanym przez siebie subsystemie gospodarki narodowej, prowadzenie rozważań na temat funkcjonowania któregośkolwiek z nich wymaga niejako odwoływania się do pozostałych.

Rys. 1. Miejsce rynku produktów rolnych w rynkowej strukturze gospodarki żywnościowej

Źródło: opracowanie własne.

Fig. 1. Position of the market of agricultural products in the market structure of the food economy

Source: own.

Jedną z podstawowych cech rynku rolnego jest występowanie dużej liczby producentów, z których żaden nie posiada większego udziału w rynku, a tym samym nie ma szans na jego zdominowanie. Jednorodny charakter oferowanych na rynku rolnym towarów, wysoki stopień atomizacji oraz rozproszenie przestrzenne producentów rolnych powodują, że pomiędzy producentami obserwujemy warunki swobodnej konkurencji. Powyższe cechy rynku rolnego mogą wskazywać na występowanie doskonałej konkurencji pomiędzy uczestnikami tego rynku. Jednak w rzeczywistości nie wszystkie warunki konkurencji doskonałej są spełnione. Niedoskonałość rynku rolnego przejawia się

m.in. w nierównomiernym dostępie jego uczestników do informacji rynkowej. Ponadto skup produktów rolnych oraz ich przetwórstwo charakteryzuje wysoki stopień koncentracji rynkowej. Specyfika produkcji rolnej, w tym duże uzależnienie procesów produkcji w rolnictwie od czynników losowych, a w szczególności od warunków przyrodniczych, powodują, że ryzyko prowadzonej na rynku rolnym działalności jest bardzo wysokie⁶. W rezultacie, w funkcjonowanie rynku rolnego ingerują, powołane przez organy państwowe, różnego rodzaju instytucje, których podstawowym zadaniem jest stabilizacja sytuacji w rolnictwie oraz przeciwdziałanie niekorzystnym zmianom⁷. Interwencjonizm agrarny, w wyniku którego następuje deformacja mechanizmu rynkowego, sprawia, że rynek rolny jest daleki od doskonałości.

W przypadku rolnictwa, duże znaczenie, oprócz interwencjonizmu państwowego, mają również tradycje i przyzwyczajenia producentów rolnych, których charakteryzuje swoistego rodzaju konserwatyzm. W odróżnieniu od innych grup zawodowych, rolnicy raczej niechętnie sięgają po nowe rozwiązania technologiczne, których wprowadzenie nierzadko wiąże się z koniecznością realizacji bardzo drogich inwestycji. Często wybierają oni tradycyjne metody produkcji i z reguły sceptycznie podchodzą do nowych rodzajów produkcji [Tłuczak 2011].

ZMIANY ROLI ROLNICTWA W GOSPODARCE POLSKIEJ PO 1990 ROKU

Zgodnie z obserwowanymi tendencjami rozwoju gospodarczego, udział rolnictwa w zasobach oraz tworzonym produkcie globalnym gospodarek krajów wysoko rozwiniętych i rozwijających się, w tym Polski, systematycznie spada. Tym samym, wraz z postępującym rozwojem społeczno-ekonomicznym, miejsce rolnictwa w gospodarkach narodowych poszczególnych państw zmienia się, przy czym, w przypadku gospodarki polskiej, znaczenie rolnictwa, w porównaniu z innymi państwami europejskimi, jest nadal dość wysokie. Świadczy o tym m.in. stosunkowo wysoki wskaźnik pracujących w rolnictwie, który w 2009 roku wyniósł 14,9% [Mały Rocznik... 2010]. Dla porównania udział pracujących w rolnictwie, np. w Niemczech, we Francji i Włoszech, kształtował się, w 2009 roku, na poziomie 2-4% [Baza danych OECD... 2012]. Należy jednak zaznaczyć, iż – zgodnie z ogólnymi tendencjami rozwoju gospodarczego – zmniejsza się udział pracujących w rolnictwie oraz udział rolnictwa w zasobach oraz tworzonym produkcie globalnym Polski, od początku okresu transformacji i ustanowienia rynkowego systemu ekonomicznego (rys. 2).

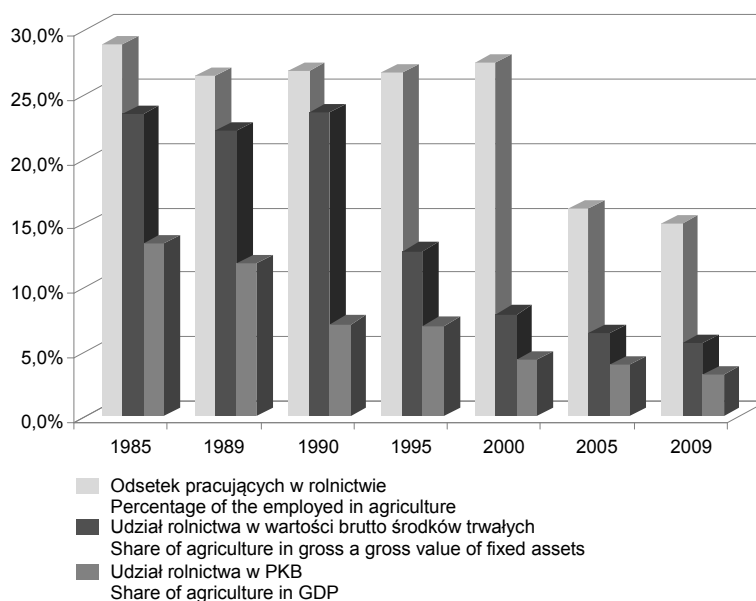
W okresie funkcjonowania gospodarki centralnie planowanej w Polsce, liczba pracujących w rolnictwie utrzymywała się na wysokim poziomie, sięgającym prawie 30% ogólnej liczby pracujących w gospodarce. Niemal 25% wartości brutto środków trwałych zaangażowanych w procesy produkcyjne w Polsce przypadało na dział rolnictwa. Ponadto, w rozważanym okresie, udział rolnictwa w tworzeniu PKB mieścił się w granicach 11,8-13,4%. Podane wielkości świadczą o niskim poziomie rozwoju społeczno-

⁶ Manteuffel [1979, s.111] stwierdza, że: „ryzyko występuje we wszystkich działach gospodarki, w rolnictwie jest jednak szczególnie duże, ze względu na silne uzależnienie produkcji rolniczej od pogody oraz niemożność ustalenia sztywnych cen” [za: Makarski, s. 281].

⁷ Szerzej nt. znaczenia oraz stosowania narzędzi interwencjonizmu państwowego na rynku rolnym w Polsce i UE czytaj m.in. w: Kamiński [2007], Czyżewski i Henisz-Matuszczak [2006].

ekonomicznego polskiej gospodarki lat osiemdziesiątych XX wieku oraz złej wydajności pracy w polskim rolnictwie.

Od momentu urynkwienia polskiego rolnictwa, sytuacja w naszym kraju, choć początkowo trudna, z upływem lat zaczęła ulegać poprawie. Od 1990 roku liczba pracujących w rolnictwie, z wyjątkiem 2000 roku, stale się zmniejsza. Na początku okresu transformacji, tj. w 1990 roku wynosiła ona 4 425 tys. osób, z kolei pod koniec 2009 roku była już o ponad połowę niższa [Roczniki Statystyczne 1990-2009]. O ponad połowę zmniejszyły się również udział rolnictwa w wartości brutto środków trwałych oraz udział w tworzeniu polskiego PKB⁸.

Rys. 2. Kształtowanie się wartości wybranych mierników ekonomicznego znaczenia rolnictwa w gospodarce polskiej w latach 1985-2009
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Fig. 2. Values of selected measures of economic importance of agriculture in the Polish economy in the years 1985-2009
Source: own calculations on the basis of data of the Central Statistical Office.

⁸ Należy zaznaczyć, iż w 1995 roku nastąpiła zmiana metody grupowania danych: w latach 1960-1994 stosowano metodę przedsiębiorstw i jednostek samobilansujących się, natomiast od 1995 roku – metodę przedsiębiorstw. Odsetek pracujących w rolnictwie obliczono jako udział pracujących w rolnictwie i łowiectwie w liczbie pracujących ogółem. Udział rolnictwa w PKB został obliczony jako stosunek wartości dodanej brutto rolnictwa wraz z łowiectwem i leśnictwem do wartości PKB polskiej gospodarki (w statystyce GUS rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo są ujmowane łącznie). W przypadku udziału rolnictwa w wartości brutto środków trwałych w gospodarce, dane za 2009 rok nie są jeszcze dostępne, stąd podano dane za 2008 rok. Zdaniem autorki, ciekawe wnioski można by wysnuć na podstawie analizy tworzenia i podziału wartości dodanej w rolnictwie, która mogłaby dostarczyć informacji nt. tego, jak zmienia się kierunek produkcji rolnej.

Wraz z transformacją systemu ekonomicznego w Polsce zmianie uległa rola rolnictwa w gospodarce. Obecnie procesy produkcji i spożycia żywności są koordynowane w dużej mierze przez mechanizm rynkowy, dzięki czemu gospodarowanie w sferze rolnictwa jest znacznie bardziej racjonalne [Makarski 1998]. W warunkach gospodarki centralnie sterowanej nie występowała zależność pomiędzy popytem na żywność a jej podażą. Decyzje dotyczące wielkości produkcji w rolnictwie były podejmowane w oderwaniu od sytuacji w pozostałych ogniwach gospodarki żywnościowej. Skup, zbyt i cena produktów rolnych były gwarantowane. Sprzyjało to nadprodukcji niektórych surowców pochodzenia rolniczego i niedoborom innych.

Liberalizacja gospodarki Polski na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku spowodowała konieczność dostosowania polskiego rolnictwa do zmieniającego się otoczenia. Urynkowienie całej gospodarki żywnościowej, w tym rolnictwa, polegało głównie na uwolnieniu cen od bezpośredniej ingerencji aparatu państwowego oraz zniesieniu dotacji do żywności i środków produkcji dla rolnictwa. Nowe realia sprawiły, że pozycja ekonomiczna podmiotów rynkowych działających w rolnictwie stała się zagrożona i zaczęła zależeć, ogólnie rzecz ujmując, od ich zdolności gospodarowania, umiejętności konkurowania z innymi, dostosowania do zmieniającego się otoczenia, w tym do istniejącego popytu na surowce rolne, artykuły spożywcze itp. [Woś 1996, Ewolucja... 2004].

System polskiego rolnictwa od początku funkcjonowania gospodarki rynkowej w Polsce podlega ciągłej ewolucji⁹. Pod wpływem zmieniającego się otoczenia i warunków polityczno-gospodarczych sytuacja polskich rolników oraz stan polskiego rolnictwa poprawiają się. Jednym z pozytywnych zjawisk obserwowanych w gospodarce polskiej od początku ostatniej dekady ubiegłego stulecia jest m.in. wzrost poziomu wykształcenia głów gospodarstw domowych rolników (tab. 1), co pociąga za sobą wzrost ich świadomości rynkowej [Kapusta 2008].

Tabela 1. Zmiany poziomu wykształcenia głów gospodarstw domowych rolników w latach 1993-2007

Table 1. Education level changes of farmers' household leaders in 1993-2007

Rok Year	Odsetek głów gospodarstw domowych rolników według poziomu wykształcenia Percentage of farmers' household leaders by educational level		
	co najmniej średnie at least secondary	podstawowe lub zasadnicze zawodowe basic vocational or primary completed	brak wykształcenia no school education
1993	11,4	85,26	3,34
1999	16,44	83,17	0,39
2007	27,45	72,02	0,53

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Hanusik i Langowska-Szczeńiak [2009].

Source: own calculations on the basis: Hanusik and Langowska-Szczeńiak [2009].

⁹ Istotnym elementem analizy, w rozważaniach nt. zmian w polskim rolnictwie, jest kwestia jego wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju. Szerzej na ten temat m.in. w: Wielofunkcyjność rolnictwa... [2010].

Niewątpliwie, coraz lepiej przygotowani do zawodu młodzi rolnicy, którzy przejmują lub w niedługim czasie przejmą kierownictwo w gospodarstwach rolnych, są bardziej kreatywni i otwarci na zmiany niż ich starsi koledzy¹⁰. Zaczynają oni myśleć kategoriami przedsiębiorcy. Między innymi przeprowadzają analizę opłacalności produkcji, a ich decyzje produkcyjne są coraz bardziej przemysłane [Gorzela 2006].

ROLNICTWO POLSKIE PO PRZYSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

Bez wątplenia przełomowym momentem dla rozwoju polskiego rolnictwa było przystąpienie Polski do Unii Europejskiej (UE) w 2004 roku i objęcie Wspólną Polityką Rolną (WPR)¹¹. Warto zaznaczyć, iż dążeniem państw członkowskich UE jest utworzenie jednolitej przestrzeni gospodarczej. W tym celu jest prowadzona m.in. polityka celna, której zadaniem jest ochrona rynku wspólnotowego przed konkurencją z zewnątrz. Ponadto są prowadzone działania zmierzające do umożliwienia nieskrępowanego handlu pomiędzy krajami członkowskimi oraz likwidacji barier swobodnego przemieszczania się ludzi, usług i kapitału [Uwarunkowania... 2001].

Z pewnością akces Polski do struktur unijnych w maju 2004 roku stworzył nowe warunki dla rozwoju społeczno-gospodarczego naszego państwa, w tym również dla rozwoju polskiego rolnictwa. Wymiernym efektem poprawy sytuacji polskiego rolnictwa na skutek integracji z UE jest poprawa sytuacji dochodowej gospodarstw domowych rolników. Średni poziom ich realnych dochodów w ostatnich latach stale wrosta (tab. 2) i co należy podkreślić, dynamika tego wzrostu jest zdecydowanie wyższa, aniżeli dynamika wzrostu średniego poziomu dochodów gospodarstw domowych w Polsce (tab. 3).

Dzięki zewnętrznemu wsparciu finansowemu, od momentu akcesji Polski do UE obserwujemy przyspieszenie procesów unowocześniania i modernizacji polskiego rolnictwa.

Stawiane przez Unię wymogi oraz wzrost wymagań ze strony powiązanych z rolnictwem działów gospodarki narodowej sprawiają, że jakość wytwarzanych w rolnictwie towarów poprawia się [Gorzela 2006]. Ponadto obserwowany w ostatnich latach spadek udziału gospodarstw rolnych obszarowo najmniejszych (tab. 4) i związane z tym przesunięcie produkcji rolnej do większych obszarowo, towarowych gospodarstw sprzyjają unowocześnianiu procesów produkcji, postępowi technicznemu i ekonomicznemu w rolnictwie polskim¹². Z kolei, spadek powierzchni ugorów i odłogów oraz

¹⁰ Jak wynika z prowadzonych od kwietnia 1992 roku, przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, badań koniunktury w rolnictwie, młodzi, lepiej wykształceni rolnicy chętniej inwestują w budynki, maszyny i urządzenia, chętniej też zakupują obrotowe środki produkcji. Ponadto zdecydowanie lepiej niż ich starsi, gorzej wykształceni koledzy, oceniają perspektywy dalszego rozwoju swoich gospodarstw. IRG SGH wyniki swoich badań publikuje co kwartał w postaci Prac i Materiałów IRG SGH.

¹¹ O wpływie i znaczeniu instrumentów WPR na kształt rolnictwa szerzej w: Bułkowska [2011].

¹² Największą aktywność inwestycyjną przejawiają gospodarstwa rolne obszarowo największe. Zob.: Gorzela i Zimny [2010, s. 30].

Tabela 2. Średnie realne miesięczne dochody rozporządcalne gospodarstw domowych rolników w Polsce w latach 2000-2009 (ceny stałe z 2009 roku)

Table 2. Real average monthly income of farmers' households in Poland in 2000-2009 (constant prices in 2009)

Rok Year	Średnie miesięczne dochody (zł) – Average monthly income (PLN)			
	na gospodarstwo domowe per household		na osobę per person	
	rolników farmers	średnia dla Polski average in Poland	w gospodarstwie rolników in farmers household	średnia dla Polski average in Poland
2000	2 495,26	2 468,51	583,00	781,17
2005	2 897,77	2 406,80	676,78	781,43
2007	3 971,30	2 833,30	913,21	944,44
2009	3 808,88	3 152,91	884,01	1 087,21

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Roczników statystycznych rolnictwa i obszarów wiejskich [2003-2008], Roczników statystycznych rolnictwa [2009-2011] oraz Rocznych wskaźników makroekonomicznych GUS (http://www.stat.gov.pl/gus/wskazniki_makroekon_PLK_HTML.htm; dostęp: 12.02.2012 r.).

Source: own calculations on the basis: Roczniki statystyczne rolnictwa i obszarów wiejskich [2003-2008], Roczniki statystyczne rolnictwa [2009-2011] and Roczne wskaźniki makroekonomiczne GUS (http://www.stat.gov.pl/gus/wskazniki_makroekon_PLK_HTML.htm; access: 12.02.2012).

Tabela 3. Dynamika średnich realnych miesięcznych dochodów rozporządcalnych gospodarstw domowych rolników w Polsce w latach 2000-2009 (ceny stałe z 2009 roku)

Table 3. Growth rate of real average monthly income of farmers' households in Poland in 2000-2009 (constant prices in 2009)

Rok Year	Jednospodstawowe wskaźniki dynamiki (%) średnich miesięcznych dochodów Single base growth indices of average monthly income (%)			
	na gospodarstwo domowe per household		na osobę per person	
	rolników farmers	średnia dla Polski average in Poland	w gospodarstwie rolników in farmers household	średnia dla Polski average in Poland
2000	100	100	100	100
2005	116,13	97,50	116,09	100,03
2007	159,15	114,78	156,64	120,90
2009	152,64	127,73	151,63	139,18

Źródło: jak wyżej.

Source: as above.

Tabela 4. Zmiany udziałów gospodarstw rolnych z poszczególnych grup obszarowych w liczbie gospodarstw rolnych ogółem (%) w Polsce w latach 2000-2009

Table 4. Changes of the share of farmers' households from particular areas group in the total number of households (%) in Poland in 2000-2009

Rok Year	Gospodarstwa rolne o powierzchni użytków rolnych Farmers' households with an area of agricultural land				
	0-1 ha	1-5 ha	5-20 ha	20-50 ha	≥ 50 ha
2000	34	37,2	25,1	3,2	0,5
2005	34,6	37,8	23,1	3,7	0,8
2007	29,9	40,2	25,0	4,0	0,9
2009	29,3	40,4	25,4	3,9	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Rocznika Statystycznego Rolnictwa [2010].

Source: own calculations on the basis of data of the Central Statistical Office: Rocznik Statystyczny Rolnictwa [2010].

jednocześnie spadek ich udziału w powierzchni użytków rolnych ogółem (tab. 5) mogą świadczyć m.in. o lepszym wykorzystaniu podstawowego czynnika produkcji rolnej, tj. ziemi¹³.

Tabela 5. Powierzchnia odłogów i ugorów a powierzchnia użytków rolnych w Polsce w latach 2000-2009 (stan w czerwcu)

Table 5. Area of the idle and fallow land and total agricultural area in Poland in 2000-2009 (as of June)

Rok Year	Powierzchnia odłogów i ugorów (tys. ha) Area of the idle and fallow land (thous. ha)	Powierzchnia użytków rolnych (tys. ha) Total agricultural area (thous. ha)	Udział odłogów i ugorów w powierzchni użytków rolnych ogółem Share of the idle and fallow land in the total agricultural area (%)
2000	1 288,9	17 812,3	7,2
2005	1 028,6	15 906,0	6,5
2007	699,9	16 177,1	4,3
2009	494,9	16 120,0	3,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS: Rolnictwo... [2008, 2010], Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich [2007].

Source: own calculations on the basis of data of the Central Statistical Office: Rolnictwo... [2008, 2010], Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich [2007].

O poprawiającej się od połowy 2004 roku sytuacji w rolnictwie polskim, może świadczyć również wzrost, traktowanej jako barometr koniunktury w rolnictwie, warto-

¹³ Szerzej nt. stanu oraz przemian struktury agrarnej w Polsce zob.: Zegar [2009].

ści ziemi¹⁴, a także poprawa edukacji finansowej polskich rolników, której bezpośrednim rezultatem jest wzrost liczby zakładanych przez nich rachunków bankowych, co sprzyja rezygnacji z obrotu gotówkowego na rzecz obrotu bezgotówkowego, powodując jednocześnie, że styl życia rolników staje się coraz bardziej nowoczesny [Gorzelać 2006].

Warto pamiętać, że integracja Polski z Unią, choć w przeważającej mierze przyniosła wiele pozytywnego, to jednak nie uchroniła polskiego rolnictwa przed pojawieniem się niekorzystnych zjawisk, takich jak chociażby silny wzrost cen środków produkcji i usług dla rolnictwa, który spowodował m.in. niekorzystny wzrost kosztów produkcji, a tym samym spadek opłacalności niektórych rodzajów produkcji rolnej [Gorzelać i Zimny 2010].

PODSUMOWANIE

W rolnictwie polskim, podobnie jak w całej gospodarce w okresie transformacji, nastąpiły istotne zmiany warunków funkcjonowania, przede wszystkim wzrost zakresu i znaczenia mechanizmu rynkowego. Zmiany te nasiliły się jeszcze po wejściu Polski do Unii Europejskiej, powodując zwłaszcza wzrost dochodów rolników (w 2009 roku, pięć lat po przystąpieniu Polski do UE, średnie realne miesięczne rozporządzalne dochody gospodarstw domowych rolników wynosiły 3808,88 zł i były o 30% wyższe niż w momencie akcesji). Poprawiła się struktura agrarna w Polsce. W 2009 roku udział gospodarstw rolnych obszarowo najmniejszych (0-1 ha) spadł względem 2000 roku o 4,7 punktu procentowego, w tym samym okresie zmniejszył się również udział odlogów i ugorów w powierzchni użytków rolnych ogółem: z 7,2 do 3,1%. Ponadto wzrosła wrażliwość rolników na płynące z rynku sygnały popytowo-podażowo-cenowe. W makroekonomicznym wymiarze jest widoczna poprawa racjonalności gospodarowania w sektorze rolnym, przejawiająca się m.in. w spadku zatrudnienia (w 2000 roku odsetek zatrudnionych w rolnictwie równał się 27,4%, podczas gdy w 2009 roku był o niemal połowę mniejszy i wynosił 14,9%) i wzroście efektywności wykorzystania środków trwałych w rolnictwie (wskaźnik efektywności środków trwałych w rolnictwie w 2009 roku wynosił 2,87, podczas gdy – dla porównania – w 2000 roku jego wartość była równa 1,63). Obserwuje się również w naszym kraju charakterystyczną dla rozwiniętej gospodarki rynkowej tendencję do spadku udziału rolnictwa w tworzeniu produktu krajowego brutto, który w 2009 roku wynosił już zaledwie 3,2%. Zaobserwowane dotąd w rolnictwie polskim zmiany należy ocenić pozytywnie, jednak nie są one wystarczające. W dalszym ciągu wymagane są zmiany w takich obszarach, jak struktura agrarna, poprawa efektywności procesów gospodarowania oraz wykorzystanie wsparcia finansowego w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (szczególnie w nadchodzącym okresie finansowym 2014-2020)¹⁵.

¹⁴ Według danych GUS, średnia cena gruntów rolnych w 2004 roku wynosiła 6606 zł za 1 ha, podczas gdy w 2009 roku była już ponad 2,5-krotnie wyższa i wynosiła 17 042 zł/1 ha.

¹⁵ Kwestia uzależnienia rozwoju polskiego rolnictwa od subsydiów UE wymaga pogłębionej analizy i może być tematem dalszych badań.

LITERATURA

- Bański J., 2007. Geografia rolnictwa Polski. PWE, Warszawa.
- Baza danych OECD <http://stats.oecd.org/Index.aspx> [dostęp: luty 2012].
- Bułkowska M., 2011. Efekty WPR w odniesieniu do rolnictwa. W: Analiza efektów realizacji polityki rolnej wobec rolnictwa i obszarów wiejskich. Red. M. Wigier. IERiGŻ – PIB, Warszawa, 56-80.
- Czyżewski A., Henisz-Matuszczak A., 2006. Rolnictwo Unii Europejskiej i Polski. Studium porównawcze struktur wytwórczych i regulatorów rynków rolnych. Wyd. AE, Poznań.
- Ewolucja gospodarstw rolnych w latach 1996-2002. 2004. GUS, Warszawa.
- Gorzelać E., 2006. Koniunktura w polskim rolnictwie przed i po 2004 roku (próba diagnozy i prognozy). W: Diagnostowanie i prognozowanie koniunktury gospodarczej w Polsce. Red. M. Mocek. Bonami, Poznań.
- Gorzelać E., Zimny Z., 2010. Koniunktura w rolnictwie, III kwartał 2010. Prace i Materiały IRG SGH, Badania Okresowe 88.
- Gudowski J., 2007. Rolnictwo w teorii i praktyce rozwoju gospodarczego. W: Ekonomia rozwoju. Red. R. Piasecki. PWE, Warszawa, 144-162.
- Hanusik K., Łangowska-Szczeńniak U., 2009. Poziom i różnicowanie dochodów gospodarstw domowych w Polsce w latach 1993-2007 na tle przemian społeczno-ekonomicznych. Studia i Monografie 433, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- <http://www.who.int/trade/glossary/story028/en/> [dostęp: 12.02.2012].
- Idzik M., 2006. Barometry koniunktury w gospodarce żywnościowej dla lat 1975-2005 oraz 1992-2005. Roczn. Nauk Roln. Seria G, 92, 2, 16-28.
- Kamiński S., 2007. Interwencja rynkowa Agencji Rynku Rolnego – teraźniejszość i przyszłość. Biuletyn Informacyjny Agencji Rynku Rolnego 9 (195), 6-18.
- Kapusta F., 2008. Agrobiznes. Difin, Warszawa.
- Klepacki B., 2008. Przesłanki zmiany roli rolnictwa w gospodarce narodowej. Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw, Wydział Nauk Ekonomicznych SGGW w Warszawie, V Rolniczy Festiwal Nauki Warszawa-Brwinów, 10-11.09.2008.
- Kujaczyński T., 2006. Związki sieciowe w gospodarce żywnościowej. W: Zachowania decyzyjne podmiotów gospodarczych. Red. D. Kopycińska. Wyd. Printgroup, Szczecin.
- Makarski S., 1998. Funkcjonowanie rynku rolno-żywnościowego. Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Mały Rocznik Statystyczny Polski 2000. 2000. GUS, Warszawa.
- Manteuffel R., 1979. Ekonomia i organizacja gospodarstwa rolnego. PWRiL, Warszawa.
- Manteuffel R., 1984. Encyklopedia ekonomiczno-rolnicza. PWRiL, Warszawa.
- Noga M., 2000. Makroekonomia. Wyd. AE, Wrocław.
- Pałosz T., 1998. Podstawy produkcji rolniczej. Wyd. Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin.
- Rocznik Statystyczny. 1990-2009. GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa. 2009-2011. GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich. 1990-2008. GUS, Warszawa.
- Rolnictwo w 2007 r. 2008. GUS, Warszawa.
- Rolnictwo w 2009 r. 2010. GUS, Warszawa.
- Tłuczak A., 2011. Prognozowanie w rolnictwie na podstawie wybranych modeli szeregów czasowych. Wyd. Uniw. Opolskiego, Opole.
- Uwarunkowania i możliwości sterowania ryzykiem w produkcji rolnej. 2001. Red. H. Szulce. Wyd. AE, Poznań.
- Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne. Red. J. Wilkin. IRWiR – PAN, Warszawa.
- Woś A., 1996. Podstawy agrobiznesu. Wyd. Prywatnej Wyższej Szkoły Businessu i Administracji, Warszawa.

- Zegar J.S., 2004. Dochody w strategii rozwoju rolnictwa (na progu integracji europejskiej). IERiGŻ, Warszawa.
- Zegar J.S., 2009. Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w Polsce. Stan i perspektywy. Studia i Materiały IERiGŻ, Warszawa.

AGRICULTURE AS A SECTOR OF THE POLISH ECONOMY IN THE PERIOD OF TRANSITION

Summary. In macroeconomic terms, agriculture is considered as one of the sectors of national economy – system of many elements which are in a specific connection. In the contemporary free market economy, entities operating in agriculture occur on the agricultural market in a role of sellers or/and buyers. The agricultural market is being transformed along with the socio-economic development. In Poland, since the beginning of transformation, the role of agriculture in the economy has been changing, thus the conditions of the actors on the agricultural market have been changing, too. The aim of this article is to analyse the observed changes in Polish agriculture after 1990, including changes of employment in the agricultural sector, changes in the share of agriculture in the creation of Polish GDP, changes of the educational level of leaders of farmers' households and the average real disposable income of the households, as well as changes in the agrarian structure, etc.

Key words: sector of economy, food economy, agriculture, agricultural market

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 18.04.2012

Do cytowania – For citation: Dudek A., 2012. Rolnictwo jako dział gospodarki polskiej w okresie transformacji. J. Agribus. Rural Dev. 2(24), 33-44.